

AUKŠTESNIO LYGIO MĀSTYMO GEBĒJIMU UGDYMAS 3–4 KLASĒSE SKAITANT GROŽINIUS IR INFORMACINIUS TEKSTUS LIETUVIŲ KALBOS VADOVĒLIUOSE

Nadia Venskuvienė

Lietuvos edukologijos universitetas, Vilnius, Lietuva

Santrauka

Skaitymas ir skaitomo teksto suvokimas būtinės beveik kiekvienoje gyvenimo srityje. Todėl jau pradinėje mokykloje svarbu ugdyti skaitymo, suvokimo gebėjimus.

Remiantis tarptautinių (PIRLS, 2001, 2006, 2011) ir nacionalinių mokinių pasiekimų tyrimų (2005, 2007, 2012) duomenimis pastebėta, kad kai kurie 4 klasės mokinių grožinių ir informacinių tekstu suvokimo gebėjimai prastėja. Ypatingas dėmesys turėtų būti skirtas aukštesnio lygio māstymo gebėjimų ugdymui, t. y., teksto informacijos interpretavimui, integravimui, vertinimui, nes šių gebėjimų rezultatai itin krito per paskutinį penkmetį.

Ištyrus du alternatyvius 3–4 klasės lietuvių kalbos vadovėlius nustatyta, kad juose pateiktomis teksto suvokimo užduotimis yra ugdomi mokinių žemesnio ir aukštesnio lygio māstymo gebėjimai, tačiau pastebėti tam tikri skirtumai. Viename vadovelyje pateikta daugiau klausimų ir užduočių, orientuotų į žemesnio lygio māstymo, t. y., į žinių, supratimo, taikymo gebėjimų ugdymą. Kitame vadovelyje pateikta daugiau klausimų ir užduočių, orientuotų į aukštesnio lygio māstymo, t. y., analizės, sintezės, vertinimo gebėjimų ugdymą. Taip pat tyrinėtuose vadovėliuose skiriasi grožinių ir informacinių tekstu suvokimui skirtų klausimų ir užduočių skaičius.

Šiame straipsnyje yra pateikiami tyrimo rezultatai, kurie atskleidžia aukštesnio lygio māstymo gebėjimų ugdymą skaitant grožinius ir informacinius tekstus alternatyviuose 3–4 klasės lietuvių kalbos vadovėliuose.

Pagrindiniai žodžiai: aukštesnio lygio māstymo gebėjimai, teksto suvokimas, vadovėliai.

Įvadas

Informacijos amžiuje mokykloje įgytos dalykinės žinios greitai sensta, o tie patys reiškiniai, įvykiai įgauna skirtinges interpretacijas, paremtas priešingais požiūriais ir vertinimais. Sparčiai didėjant naujos informacijos srautui, tobulėjant technologijoms, augant ekonomikai tampa svarbu ieškoti naujų māstymo ir veiklos būdų, paremtų įvairiapusiais ir nuolat tobulinamais gebėjimais. Todėl šiandien ypatingą svarbą įgauna ne žinių kaupimas, bet mokėjimas racionaliai, pagrįstai ir savarankiškai māstyti, gebėjimas nustatyti, suvokti, analizuoti ir spręsti aktualiausias problemas, naujose situacijose taikyti turimas ir kurti naujas žinias.

Mokslininkai (Bloom; 1956, Anderson 2001; Thomas, Thorne, 2009; Sternberg, Grigorenko, 2007) apibrėždami, sistemindami kognityvinius (māstymo) gebėjimus dažnai neformalai skiria žemesniuosius ir aukštesniuosius māstymo gebėjimų lygius. Žemesnio lygio māstymo gebėjimams linkę priskirti žinojimą, žinių atkartojimą, suvokimą, o aukštesnio lygio māstymo gebėjimams – analizavimą, palyginimą, vertinimą, išvadą ir



prielaidų darymą, kūrimą, naujų sprendimų ieškojimą, informacijos pritaikymą naujame kontekste.

B. Bloom (1956), L. Anderson (2001), aprašydami žemesnio lygio mąstymo gebėjimus išskyre žinias (prisiminimą), supratimą ir taikymą, o gebėjimus analizuoti, vertinti, kurti priskyrė aukštesnio lygio mąstymo gebėjimams.

A. Thomas, G. Thorne (2009) tyrinėjo mokinių aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdomo būdus. Žemesnio lygio mąstymo gebėjimus autorės apibūdino kaip mechaninį prisiminimą, kuomet informacija atkartojama be papildomo galvojimo apie ją. Aukštesnio lygio mąstymas reikalauja, kad su informacija kažką darytume. Turime ją ne tik suprasti, bet ir sujungti, susieti su kita informacija (pvz., faktais, koncepcijomis), daryti išvadas, jos pagrindu ieškoti naujų sprendimų, panaudoti, pritaikyti informaciją naujame kontekste. Autorės ištyrė, kad aukštesnio lygio mąstymo yra išmokoma, o naudojant tinkamus metodus ir būdus, išmokimo lygi galima kelti.

R. Sternberg, teoriją apie sėkmingą intelektą (Sternberg, 1996), mąstymo stilius (Sternberg, 1999), investavimo į kūrybingumą (Sternberg, Lubart, 1996) autorius išskyre tris sėkmingo, intelektualaus žmogaus mąstymo rūšis: analitinį, kūrybinį ir praktinį. Analitinis mąstymas apima gebėjimus analizuoti, vertinti, palyginti, kritiškai mąstyti, taip pat problemų sprendimą ir sprendimų priemimą. Aprašydamas kūrybinį mąstymą autorius išskyre gebėjimus kurti, atrasti, įsivaizduoti, daryti prielaidą, projektuoti, o taip pat sprendžiant problemas kurti naujas idėjas. Praktinis mąstymas apima gebėjimus pritaikyti, įgyvendinti, pasinaudoti tuo, ko buvo išmokta (žiniomis) įvairiose situacijose, taip pat ieškoti informacijos siejimosi ryšių. Autorius nurodė, kad siekiant išugdyti sėkmingą intelektą, reikia ugdyti visas tris mąstymo rūšis (Sternberg, Grigorenko, 2007).

Gebėjimas skaityti (suprasti, analizuoti, vertinti skaitytomą tekstą) yra vienas svarbiausių gebėjimų, įgyjamų pirmaisiais mokymosi metais, būtinas beveik kiekvienoje gyvenimo srityje ir padedantis siekti asmeninių tikslų (Park, Jie Y., 2012). Taigi nuo to, kaip jis bus ugdomas pirmaisiais mokymosi metais, gali priklausyti tolimesnė asmeninė sėkmė, konkuruojant darbo rinkoje ir darant sėkmingą profesinę karjerą (Clarke Paula., Truelove, 2014). Neįgijusio tinkamų skaitymo gebėjimų žmogaus gyvenimo perspektyvos šiuolaikinėje visuomenėje gali būti labai ribotos. Todėl itin svarbu dar vaikystėje susiformuoti gerus skaitymo suvokimo gebėjimus.

Dažnai skaitymo gebėjimai yra suvokiami kaip skaitymo spartos ar raiškos gebėjimai. Tačiau pirmiausiai jie turi būti suprantami, kaip teksto suvokimo gebėjimai. Jis atsiranda tuomet, kai atsiranda ryšys tarp to, ką skaitytojas žino ir ką skaito (Maureen McLaughlin, 2012). Nors pasaulyje skaitymo procesai ir teksto suvokimo gebėjimai tyrinėjami jau ne vieną dešimtmetį (Anderson, Pearson, 1983; Garner, 1987; Carnine, 1997; Duke, Pearson, 2002), tačiau pastaraisiais metais taip pat buvo rašoma apie sunkumus, susijusius su teksto suvokimu. C. Cornoldi, J. V. Oakhill (2013) pastebėjo, kad kai kurie vaikai, pasiekiantys pakankamai gerų rezultatų kitose srityse, negeba suvokti skaitomo teksto. Jie susiduria su sunkumais, kai reikia apjungti keletą teksto detalių arba atrinkti svarbią, esminę informaciją. Autoriai pateikia vieną iš prielaidų, kad tai galėtų būti susiję su tekstais, kuriuos vaikai skato savo malonumui. Dažniausiai jie būna lengvo turinio, juose yra daug dialoginės kalbos, trumpų, nesudėtingų sakinių.

Lietuvoje skaitymo suvokimo gebėjimai buvo tyrinėjami įvairiais aspektais. V. Plentaitė, D. Jakavonytė-Staškuvienė, D. Kalesnikienė (2003) tyrinėjo ketvirtų klasių berniukų ir mergaičių skaitymo skirtumus. Autorės ištyrė, kad mergaitės geriau negu berniukai geba interpretuoti, vertinti grožinius tekstus. Taip pat autorės pastebėjo ryšį tarp skaitymo motyvacijos ir įgytos verbalinės patirties kūdikystėje ir ankstyvojoje vaikystėje. R. Stankevičienė, I. Ramaneckienė (2006) analizavo skaitymo gebėjimų ir skaitymo poreikio tyrimus Lietuvoje. Autorės iškėlė su skaitymo gebėjimų ugdymu susijusias problemas: kinas, televizija, kompiuteris vaikų gyvenime vis dažniau pakeičia knygą; prastėja vaikų literatūra; per daug liberalus požiūris į individualų skaitymą pradinėse klasėse; per menkas pradinio mokyklinio amžiaus vaikų sudominimas literatūra; menki skaitymo aktyvumą lemiantys edukaciniai resursai namuose ir mokykloje. V. Salienė (2010) tyrinėjo negrožinio teksto supratimo mokymą pagrindinėje mokykloje. Autorė nustatė, kad ne visuose lietuvių kalbos vadovėliuose yra pakankamai užduočių, susijusių su negrožinio teksto skaitymu. Šiuo pagrindu ji teigia, kad nepakankamai ugdomi bendrosiose ugdymo programose nurodyti tekštų skaitymo reikalavimai. D. Jakavonytė-Staškuvienė (2011) tyrinėjo teksto analizės svarbą ugdant 4 klasės mokinį komunikavimo kompetenciją. Autorė padarė išvadą, kad ketvirtos klasės mokiniai perskaitypė grožinį tekštą nesunkiai supranta tiesiogiai pasakyta informaciją ar daro išvadas, tačiau jie sunkiai interpretuoja ir vertina perskaitytą tekštą. Taigi, minėti autoriai tyrinėjo mokinį skaitymo arba teksto suvokimo gebėjimus, jų įtaką mokinio vystymuisi ir pasiekimams. Buvo ištirta, kad mokiniai sunkiai interpretuoja, vertina perskaitytą tekštą.

Lietuvos švietimo politikos dokumentuose (Pradinio ugdymo bendroji lietuvių kalbos programa, 2008; Standartizuota lietuvių kalbos programa, 2012) yra numatyta ugdyni aukštesnio lygio mąstymo gebėjimus. Pradinio ugdymo bendrojoje lietuvių kalbos programoje (2008) nėra apibrėžta, kas yra žemesnio ir aukštesnio lygio mąstymo gebėjimai, tačiau pateikti ugdymo uždaviniai, tarp kurių yra į aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymą orientuotų uždavinių. Programoje nurodyta, jog siekiama ugdyni samoningo skaitymo įgūdžius. Skaitymas pradinėse klasėse turi apimti ne tik skaitymo technikos ir literatūros bei kultūros pažinimo gebėjimus, bet ir teksto suvokimą (samoningą skaitymą).

Standartizuotoje lietuvių kalbos programoje 4 klasei (2012), skirtoje vertinti mokininių skaitymo pasiekimus standartizuotais vertinimo įrankiais (testais), mąstymo procesai (žinios ir supratimas, taikymas, aukštesnieji mąstymo gebėjimai) yra vadinami kognityvinėmis gebėjimų grupėmis ir yra detaliai aprašyti parodant jų augimą ir skirtumus. Šioje programoje aprašyta, kad aukštesnieji mąstymo gebėjimai apima gebėjimus daryti teksto visumą apibendrinančias išvadas, vertinti skaitomus tekstus, argumentuoti, interpretuoti teksto informacijos pritaikymą, palyginti, nustatyti priežasties ir pasekmės ryšius.

Siekiant nustatyti, ar pradinio ugdymo bendrosios lietuvių kalbos programos (2008) turinje numatyta ugdyni aukštesnio lygio mąstymo gebėjimus, buvo atrinkti skaitymo suvokimo gebėjimai, ugdantys tiek žemesnio, tiek aukštesnio lygio mąstymo gebėjimus (žr. 1 lentelę). Žemesnio lygio mąstymo gebėjimai išskirti pasviru šriftu. Aukštesnio lygio mąstymo gebėjimai lentelėje yra paryškinti.



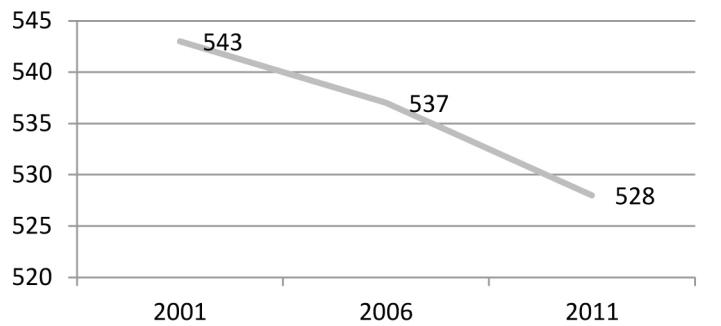
Skaitymo (teksto suvokimo) turinio apimtis

1–2 klasės	3–4 klasės
Skaityti ir <i>suvokti</i> nedidelės apimties grožinius ir negrožinius literatūros tekstus.	<i>Sąmoningai skaityti</i> grožinius ir negrožinius literatūros tekstus.
Skaityti neilgus įvairaus pobūdžio tekstus ir glaustai nusakyti, <i>apie ką juose rašoma</i> . Mokytojui padedant, pratintis <i>kelti klausimus skaitomam tekstui, atsakyti į teksto turinio ir apibendrinamuosius klausimus.</i>	Skaityti grožinės ir negrožinės literatūros tekstus, <i>savarankiškai kelti teksto klausimus, nusakyti temą ir pagrindines idėjas, veikėjus, veiksmo vietą ir laiką, daryti išvadas, apibendrinti.</i>
Mokytojui padedant, <i>suprasti negrožinio teksto informaciją</i> , pradėti naudotis žodynais, vaikams skirtomis enciklopedijomis.	Skaityti šio amžiaus vaikams skirtą informacinę literatūrą. <i>Savarankiškai rasti reikiamą informaciją žodynose, vaikams skirtose enciklopedijose, internete ir kt.</i>
Gebeti <i>išreikšti savo nuomonę</i> apie perskaitytą prozos kūrinį, knygą.	Gebeti <i>vertinti grožinius kūrinius</i> ar jų ištraukas – pasakyti, kodėl patiko (nepatiko) skaitinys, nurodyti, kas skaitinyje juokina, liūdina, verčia gérētis ar piktintis ir pan.
Bandyt <i>vertinti kūrinių turinį, iliustracijas</i> .	Mokytojui, tėvams padedant, <i>atsirinkti, kas yra vertingiausia periodinėje spaudoje</i> , ją skaityti.

Pastebėta, kad pradinio ugdymo lietuvių kalbos programų turinje numatyta ugdyti mokinių aukštesnio lygio mąstymo gebėjimus, t.y., gebėjimus reikšti savo nuomonę, vertinti teksto turinį, nusakyti teksto temą ir pagrindines idėjas, daryti išvadas, apibendrinti, atsirinkti, kas yra vertingiausia, kelti klausimus skaitomam tekstui, nustatyti priežasties – pasekmės ryšius. Šie programų reikalavimai atitinka ES ir Lietuvos strateginiuose dokumentuose iškeltus tikslus ugdyti savarankiškai ir kritiškai mąstančius piliečius, gebančius racionaliai spręsti problemas.

Ketvirtų klasių mokinių skaitymo gebėjimų tyrimai (Nacionaliniai mokinių pasiekimų tyrimai, 2005, 2007, 2012; PIRLS, 2001, 2006, 2011) rodo, kad vaikai vis prasčiau skaito ir suvokia grožinius ir informacinius tekstus.

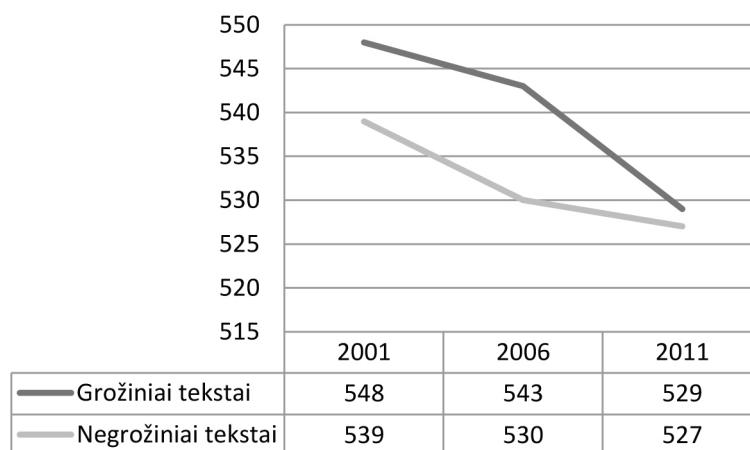
Analizuodami PIRLS tyrimo Lietuvoje rezultatus per visą paskutinį dešimtmetį skaitymo srityje pastebime nuosmukį (žr. 1 pav.). Lietuvos mokinių skaitymo gebėjimų prastėjimas yra pastovus ir grėsmingas.



1 pav. Bendrujų skaitymo rezultatų kaita (taškais)

Šaltinis: Tarptautinio skaitymo gebėjimų tyrimo PIRLS 2011 ataskaita, 2012.

Pastebima, kad mokiniai geriau skaito grožinius tekstus negu informacinius. Vis dėlto nuo 2001 metų per visą dešimtmetį pastebimas grožinių ir informacinių tekstu skaitymo rezultatų mažėjimas (žr. 2 pav.). Nors grožinius tekstus Lietuvos ketvirtų klasių mokiniai skaito geriau, tačiau per visą laikotarpį šių tekstu skaitymo rezultatai sumažėjo labiau negu informacinių tekstu. Tuo tarpu informacinių tekstu skaitymo rezultatų kritimas ne toks stiprus, koks buvo. Tai būtų galima paaiškinti tuo, kad vaikai artimojoje aplinkoje vis dažniau sutinka informacinių tekstu (vaizdų, ženklų, paaiškinimų, instrukcijų ir pan.).



2 pav. Grožinių ir informacinių tekstu skaitymo rezultatų kaita (taškais)

Šaltinis: Tarptautinio skaitymo gebėjimų tyrimo PIRLS 2011 ataskaita, 2012.

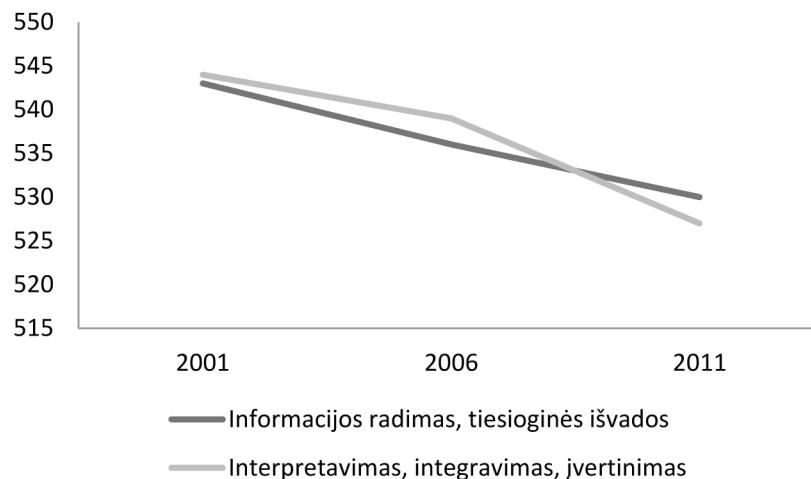
PIRLS tyryme išskiriami keturi teksto suvokimo procesai (skaitymo gebėjimai):

- sutelkti dėmesį ir rasti aiškiai pateiktą informaciją;
- daryti tiesiogines išvadas;



- interpretuoti ir integruoti idėjas bei informaciją;
- ištirti ir įvertinti turinį, kalbą bei teksto elementus;

Pirmos dvi grupės priskiriamos žemesnio lygio mąstymo gebėjimams, kitos dvi – aukštesnio lygio mąstymo gebėjimams. Lietuvoje nematyti pagerėjimo nė vienoje šių sričių, tačiau mažesnis nuosmukis pastebimas informacijos radimo, tiesioginių išvadų darymo srityje. Nuo 2006 metų ypatingai krito interpretavimo, integravimo, įvertinimo gebėjimų rezultatai (žr. 3 pav.).

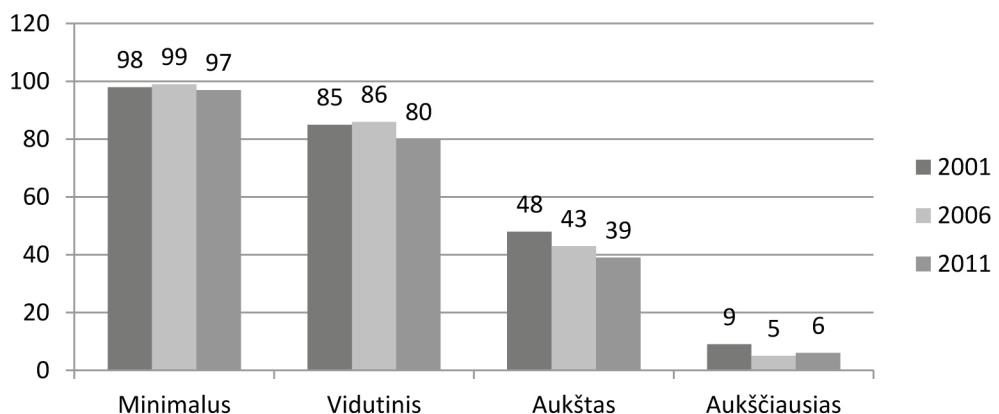


3 pav. Teksto suvokimo procesų rezultatų kaita (taškais)

Šaltinis: Tarptautinio skaitymo gebėjimų tyrimo PIRLS 2011 ataskaita, 2012.

PIRLS tyryme mokinių gebėjimai priskiriami keturiems tarptautiniams skaitymo pasiekimų lygmenims. Minimalus ir vidutinis pasiekimų lygmenys daugiausiai apima mokinių gebėjimus rasti tekste aiškiai pateiktą informaciją, daryti tiesiogines išvadas, t. y., žemesnio lygio mąstymo gebėjimus. Tuo tarpu aukštasis ir aukščiausias lygmenys apima mokinių gebėjimus interpretuoti, integruoti, vertinti teksto informaciją, ieškoti ir paaiškinti ryšius tarp veiksmų, įvykių, jausmų, daryti visą tekštą apibendrinančias išvadas, t. y., aukštesnio lygio mąstymo gebėjimus.

Remiantis PIRLS 2011 tyrimo duomenimis pastebima, kad didelė Lietuvos mokinių dalis pasiekia minimalų ir vidutinį tarptautinius skaitymo pasiekimų lygmenis, tačiau vos keli procentai mokinių pasiekia aukščiausiąjį lygmenį (žr. 4 pav.). Tokie pasiekimai išlieka beveik stabilūs žvelgiant per dešimtmetį, nors matome, kad paskutinių metų šalies rezultatai smuko visuose pasiekimų lygmenyse.



4 pav. Mokinų, pasiekusių tarptautinius skaitymo pasiekimų lygmenis, dalis (%)
Šaltinis: Tarptautinio skaitymo gebėjimų tyrimo PIRLS 2011 ataskaita, 2012.

Galime pastebėti, kad Lietuvos ugdymo turinj reglamentuojančiuose dokumentuose yra išskirti siekiai ugdyti mokinį aukštesnio lygio mąstymo gebėjimus. Tačiau mokslininkų atliktų tyrimų, o taip pat nacionalinių ir tarptautinių skaitymo tyrimų rezultatai leidžia pamatyti, kad 3–4 klasių mokiniai turi nepakankamai išugdytus aukštesnio lygio mąstymo gebėjimus. Tai leidžia manyti, kad mokyklose yra nepakankamai dėmesio skirta mokinį aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymui. PIRLS tyrimo duomenys liudija, kad Lietuvos mokyklose vadovėlis vis dar išlieka pagrindine priemone mokant skaityti. Taigi, išryškėja tyrimo problema – 3–4 klasių mokinį aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų, t. y., gebėjimų interpretuoti, integruti, vertinti teksto turinį, ugdymas skaitant grožinius ir informacinius tekstus lietuvių kalbos vadoveliuose.

Tyrimo objektas – 3–4 klasių lietuvių kalbos vadoveliuose pateiktų grožinių ir informacinių tekstuų suvokimo klausimai.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti 3–4 klasių lietuvių kalbos vadoveliuose pateiktų grožinių ir informacinių tekstuų suvokimo klausimus aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymo aspektu.

Tyrimo metodologija

Tyrimo atlikimui buvo pasirinkti 3–4 klasių lietuvių kalbos vadovėliai, pagal kuriuos yra mokoma lietuviškose mokyklose: Plentaitė V., Marcelionienė E. „Šaltinis“ 3 ir 4 klasėms (2004, 2005), Banytė J., Kuzavinienė Dž., Vyšniauskienė V. „Pupa“ 3 ir 4 klasėms (2009, 2011). Taip pat buvo analizuotas atnaujintas vadovėlis Plentaitė V., Marcelionienė E. Naujasis šaltinis 3 ir 4 klasėms (2011, 2013), siekiant palyginti su senesnio leidimo „Šaltinio“ vadoveliu. Buvo peržiūrėtas ir Banytė J., Kuzavinienė Dž., Vyšniauskienė V. „Pupa“ 3 ir 4 klasėms (2012, 2013), tačiau nebuvo rasta skirtumų lyginant su ankstesnių metų leidimu.

Kiekvienoje vadovėlio dalyje buvo pasirinktas pirmas iš eilės pateiktas grožinis ir pirmas informacinis tekstas. „Šaltinis“ ir „Naujasis Šaltinis“ turi po keturias dalis, todėl kiekviename vadovelyje buvo pasirinkta po keturis grožinius ir keturis informacinius tekstus 3 ir 4 klasėse. „Pupos“ vadovėlis turi tris dalis, todėl kiekviename 3 ir 4 klasės vadovelyje



buvo pasirinkta po tris grožinius ir tris informacinius tekstus. Taigi iš viso buvo išanalizuoti 22 grožiniai ir 22 informaciniai tekstai. Kadangi „Šaltinio“ vadovėliuose buvo peržiūrėta daugiau tekštų negu „Pupos“ vadovėliuose (dėl nevienodo vadovėlių dalij skaičiaus), rezultatų apibendrinimui duomenys buvo perskaičiuoti įvertinus teksto suvokimo klausimų, pateiktų vienam tekstui, proporcijas.

Teksto suvokimui skirtos užduotys buvo analizuojamos remiantis Bloomo taksonomijoje išskirtais šešiais mąstymo procesu (gebėjimų) lygiais: žinios, supratimas, taikymas, analizė, sintezė, vertinimas. Kiekvienam Bloomo taksonomijos lygmeniui buvo suformuluoti kriterijai (Anderson, 2001; Marzano, 2005; Petty, 2006; PILRS 2011), pagal kuriuos buvo vertinami vadovėliuose pateikti teksto suvokimo klausimai (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Teksto suvokimo klausimų vertinimo kriterijai.

Bloomo taksonomijos lygmenys	Teksto suvokimo kriterijai
Žinios	Rasti, atrinkti aiškiai tekste pateiktą informaciją
Supratimas	Apibūdinti pasakojimo detales (pvz.: laiką, vietą), veikėjus Savais žodžiais nusakyti, paaškinti teksto informaciją
Taikymas	Susieti informaciją, panaudojant kelias tekste aiškiai paminėtas idėjas, mintis Pastebėti ir paaškinti ryšius tarp tiesiogiai pastebėtų teksto detalių
Analizė	Paaškinti priežastį ir pasekmę (Kodėl?) Išanalizuoti situaciją, logiškai paaškinti Palyginti įvairią tekste pateiktą informaciją
Sintezė	Suformuluoti bendrą teksto idėją ar mintį Apmąstyti, kokie galėtų būti alternatyvūs veiksmai, sukurti hipotezę Pritaikyti tekste pateiktą informaciją kitoje, naujoje situacijoje
Vertinimas	Įvertinti tekste pateiktą informaciją: įvykių aiškumą, tikrumą, veikėjų veiksmus, autoriaus poziciją ir pan. Pateikti įrodymų Išskirti panašumus ir skirtumus, privalumus ir trūkumus Daryti apibendrinančias išvadas

Buvo fiksuojama, kokią teksto suvokimo užduocių ir klausimų dalį vadovėlių autorės skiria žemesnio lygio mąstymo gebėjimams (žinios, supratimas, taikymas), ir kokią aukštesnio lygio mąstymo gebėjimams (analizė, sintezė, vertinimas) ugdyti. Tyrimo metu analizuotų vadovėlių tekštų suvokimo klausimų pasiskirstymai buvo vertinami remiantis Standartizuotoje lietuvių kalbos programoje (2012) išskirtomis proporcijomis pagal mąstymo procesus. Būtent šiomis proporcijomis yra remiamasi sudarant nacionalinių ir standartizuotų

mokinių pasiekimų tyrimų užduotys (testus) (žr. 3 lentelę). Pastebėta, kad aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų diagnozavimui yra skirtas trečdalis (30 %) teksto suvokimo klausimų.

3 lentelė

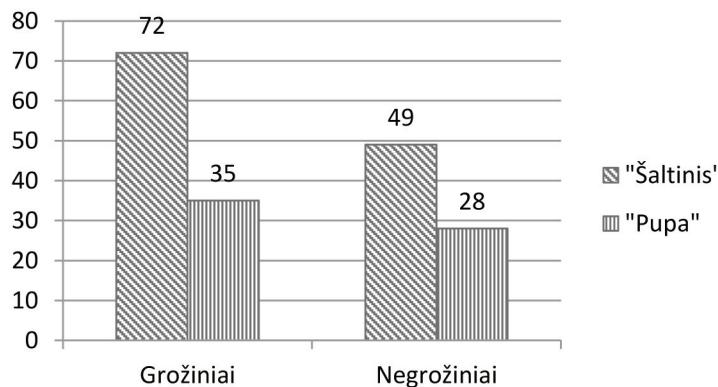
Teksto suvokimo testo klausimų proporcijos pagal mąstymo procesus

Žinios ir supratimas	Taikymas	Aukštesnieji mąstymo gebėjimai
30	40	30

Saltinis: Standartizuota lietuvių kalbos programa 4 klasei, 2012.

Šiuo tyrimu buvo siekta išsiaiškinti, kokią dalį 3–4 klasų lietuvių kalbos vadovėliuose sudaro teksto suvokimo klausimai, orientuoti į aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymą skaitant grožinius ir informacinius tekstus.

Buvo nustatyta, kiek iš viso teksto suvokimo klausimų 3–4 klasų lietuvių kalbos vadovėliuose pateikta atrinktiems grožiniams ir informaciniams tekstams suvokti. Pastebėta, kad grožinių ir informacinių tekstu suvokimui „Šaltinyje“ pateikta daugiau klausimų negu „Pupos“ vadovėlyje (žr. 5 pav.).



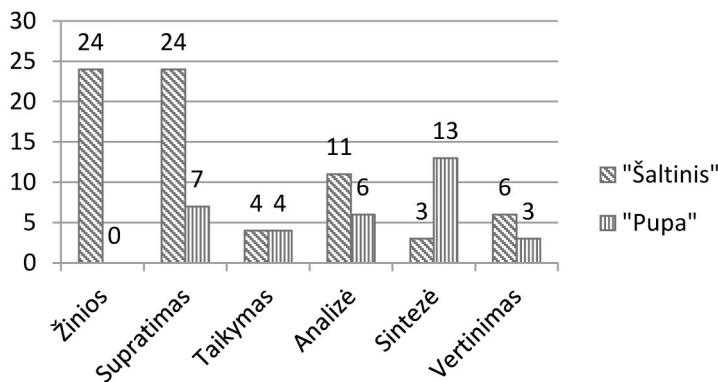
5 pav. Teksto suvokimo klausimų skaičius 3-4 klasių lietuvių kabos vadovėliuose

Vienam grožiniams tekstui nagrinėti „Šaltinio“ vadovėlyje vidutiniškai pateikta 12 klausimų, o „Pupos“ vadovėlyje 5–6 klausimai, kas yra perpus mažiau negu „Šaltinyje“. Vienam informaciniams tekstui suvokti „Šaltinio“ vadovėlyje vidutiniškai pateikti 8–9 klausimai, o „Pupos“ vadovėlyje 4–5 klausimai, kas yra taip pat perpus mažiau negu „Šaltinyje“. Kaip matome, „Šaltinio“ vadovėlyje tekstu suvokimui pateikta daugiau klausimų, o tai reiškia, kad tekstu nagrinėjimui skirta daugiau dėmesio ir laiko negu „Pupos“ vadovėlyje. Taip pat pastebėta, kad „Šaltinio“ vadovėlio autorės grožinių tekstu suvokimui pateikia daugiau klausimų negu informacinių tekstu suvokimui, tuo tarpu „Pupos“ vadovėlyje ir grožinių, ir informacinių tekstu suvokimo klausimų proporcijos yra panašios.

Nustatyta, kad visuose nagrinėtuose vadovėliuose grožinių tekstu suvokimui yra pateikta klausimų, orientuotų į mokinių žemesnio ir aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų



ugdymą (žr. 6 pav.). Pastebėta, kad „Šaltinio“ vadovelyje daugiau grožinio teksto suvokimo klausimų orientuota į žinias ir supratimą, t. y., į žemesnio lygio mąstymo gebėjimus. Jeigu bandytume nustatyti proporcijas, pastebėtume, kad šiuos mąstymo gebėjimus ugdančių klausimų yra pateikta 52, t. y., apie 72 % visų pateiktų klausimų, tuo tarpu į aukštesniuosius mąstymo gebėjimus orientuotų klausimų yra 20, kas sudaro apie 28 % visų pateiktų klausimų. Nors „Šaltinio“ vadovelyje yra klausimų, kuriais skatinama analizuoti skaitytą tekštą, t. y., paaiškinti priežastis ir pasekmes, palyginti teksto informaciją, tačiau pasigendama klausimų, skirtų teksto informacijos vertinimui ir ypatingai sintezei, t. y., bendros teksto idėjos ar minties formulavimui, alternatyvių veiksmų apmąstymui, teksto informacijos pritaikymui kitoje, naujoje situacijoje.

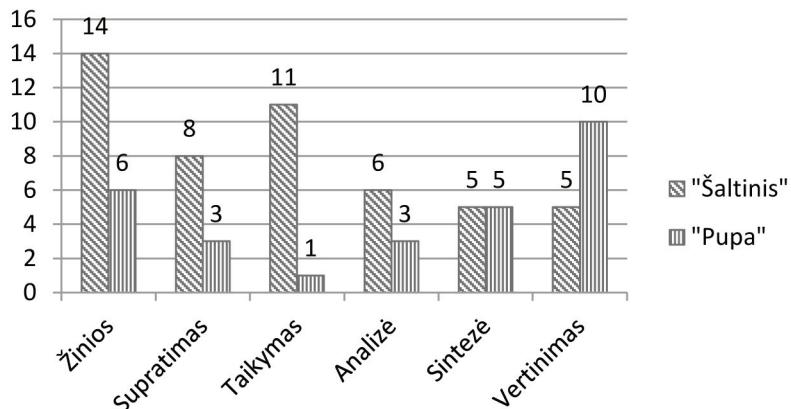


6 pav. Grožinių tekstu klausimų pasiskirstymas 3–4 klasių lietuvių kalbos vadoveliuose pagal mąstymo procesus

Tyrimui atrinktų grožinių tekstu suvokimo klausimų analizė leidžia pastebeti, kad „Pupos“ vadovelyje pateikta daugiau klausimų, orientuotų į aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymą, t. y., į gebėjimus analizuoti, sintetinti, vertinti skaityto teksto informaciją (žr. 6 pav.). Nustatyta, kad atrinktuose grožiniuose tekstuose į žemesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymą orientuotų klausimų yra 12, kas sudaro apie 35 % visų pateiktų klausimų, tuo tarpu į aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymą orientuotų klausimų yra 23, t. y., apie 65 %. Taip pat pastebėta, kad „Pupos“ vadovėlio atrinktų grožinių tekstu suvokimui nebuvo pateikta žinių lygio klausimų, t. y., klausimų, kai reikia rasti, atrinkti tekste aiškiai pateiktą informaciją.

Nustatyta, kad nagrinėtuose vadoveliuose informacinių tekstu suvokimui pateikta klausimų, orientuotų tiek į žemesnio, tiek į aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymą (žr. 7 pav.). Lyginant informacinių tekstu suvokimo klausimų skaičių skirtinguose vadoveliuose pastebėta, kad „Šaltinyje“ jų pateikta beveik dvigubai daugiau, iš viso 49 klausimai. „Pupos“ vadoveliuose buvo 28 klausimai. Taip pat pastebėta, kad „Šaltinio“ vadoveliuose daugiau teksto suvokimo klausimų (33 klausimai, arba 67 %) orientuota į žinias, supratimą ir taikymą (žemesnio lygio mąstymo gebėjimus). Į aukštesnio lygio mąstymo gebėjimus orientuota 16 klausimų, t. y., 33 %. „Šaltinio“ vadovelyje nustatytos panašios informacinių tekstu suvokimo klausimų proporcijos pagal mąstymo procesus, kaip ir grožinių tekstu suvokimo atveju. Skirtumai tokie, kad informacinių tekstu suvokimui be žinių (rasti aiškiai

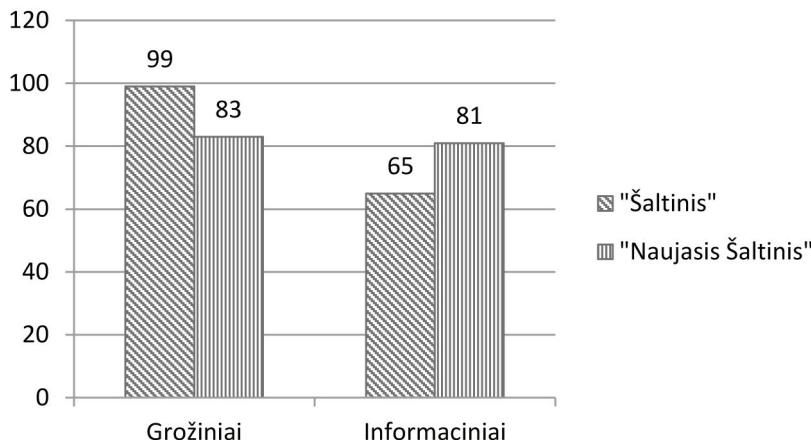
pateiktą informaciją) ir supratimo (savais žodžiais nusakyti, paaiškinti teksto informaciją) pateikta daugiau taikymo (daryti tiesiogines išvadas, pastebėti ir paaiškinti ryšius) klausimų, ir maždaug vienodai pasiskirstę teksto suvokimo klausimai, kuriais skatinama analizuoti, sintetinti ir vertinti skaitytą tekštą. Pastebėta, kad šiame vadovėlyje skaitant ir suvokiant informacinius tekstus atsižvelgta į visus mąstymo procesų lygius ir puikiai apgalvotos klausimų pasiskirstymo proporcijos.



7 pav. Informacinių tekštų klausimų pasiskirstymas 3–klasių lietuvių kalbos vadoveliuose pagal mąstymo procesus

„Pupos“ vadovėlyje žinioms, supratimui ir taikymui (žemesnio lygio mąstymo gebėjimams) nagrinėtuose informaciniuose tekstuose buvo pateikta 10 klausimų, tai sudaro apie 35 % visų šiems tekstams pateiktų klausimų. Analizei, sintezei ir vertinimui (aukštesnio lygio mąstymo gebėjimams) šiame vadovėlyje buvo pateikta 18 klausimų, t. y., apie 65 %. Reikia pažymėti, kad šiame vadovėlyje daugiau dėmesio skirta aukštesnio lygio mąstymo gebėjimui ugdymui (žr. 7 pav.). Pastebėta, kad „Pupos“ vadovėlyje išlaikytos panašios informacinių tekštų suvokimo klausimų proporcijos pagal mąstymo procesus, kokias nustatėme grožinių tekštų suvokimo klausimų analizėje. Skirtumai yra tokie, kad informacinių tekštų suvokimui yra pateikta aiškios informacijos radimo, atrinkimo, t. y., daugiau į žinių lygi orientuotų klausimų. Taip pat atsirado daugiau teksto informacijos vertinimo užduočių. „Pupos“ vadovėlyje atrinktų informacinių tekštų suvokimo klausimai apima visus Bloomo taksonomijos mąstymo procesų lygius nuo žemiausio iki aukščiausio.

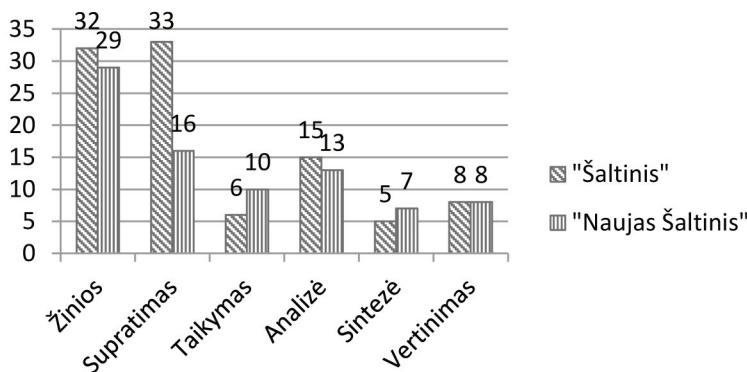
Siekiant ištirti grožinių ir informacinių tekštų suvokimui pateiktų klausimų ir užduočių pokyčius atnaujintame vadovėlyje „Naujasis šaltinis“, buvo palyginti Plentaitė V., Marcelionienė E. Šaltinis 3 ir 4 klasėms (2004, 2005) ir Plentaitė V., Marcelionienė E. Naujasis šaltinis 3 ir 4 klasėms (2011, 2013). Lyginimo metu pastebėta, kad ankstesnio leidimo „Šaltinyje“ grožinių tekštų suvokimui buvo skirta trečdaliu daugiau klausimų negu informacinių tekštų suvokimui, tuo tarpu „Naujajame šaltinyje“ autorės išlaiko pusiausvyrą tarp grožinių ir informacinių tekštų suvokimo klausimų, jų nagrinėtuose tekstuose yra beveik po lygai (žr. 8 pav.).



8 pav. Teksto suvokimo klausimų pasiskirstymas 3–4 klasių „Saltinyje“ ir „Naujajame Šaltinyje“

Taip pat pastebėta, kad „Naujajame Šaltinyje“ sumažėjo grožinių tekstu ir padaugėjo informacinių tekstu suvokimo klausimų. Aptariant tarptautinio skaitymo tyrimo PIRLS 2011 rezultatus buvo paminėta, kad vaikai geriau suvokia grožinius tekstus negu informacinius. Todėl galima daryti priežiūrą, kad „Naujajame Šaltinyje“ buvo atsižvelgta į šias tendencijas ir siekiant pagerinti mokiniai informacinių tekstu skaitymo gebėjimus atnaujintame vadovelyje pateikta daugiau šios paskirties tekstu klausimų.

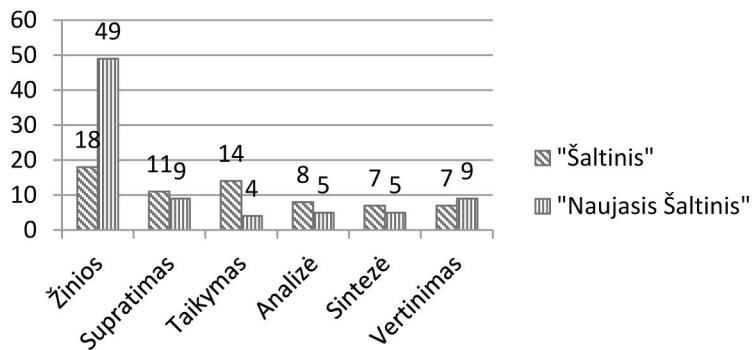
Tiek „Šaltinio“, tiek „Naujojo Šaltinio“ 3–4 klasių vadoveliuose išlieka panašios grožinio teksto suvokimo klausimų pasiskirstymo proporcijos pagal mąstymo procesus. Pastebėta, kad „Naujajame Šaltinyje“, kaip ir ankstesnio leidimo „Šaltinyje“, daugiausiai klausimų pateikta žemesnio lygio mąstymo gebėjimams ugdyti, t. y., žinioms, supratimui ir taikymui. Jų dalis sudaro apie 66 % visų pateiktų klausimų. I aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymą, t. y., į gebėjimus analizuoti, sintetinti, vertinti orientuota apie 34 % visų klausimų (žr. 9 pav.).



9 pav. Grožinių tekstu klausimų pasiskirstymas 3–4 klasių „Šaltinyje“ ir „Naujajame Šaltinyje“ pagal mąstymo procesus

Skirtumas yra tas, kad „Naujajame Šaltinyje“ pasikeitė klausimų pasiskirstymas mąstymo procesų lygiuose. Matome, kad ženkliai sumažėjo teksto informacijos supratimo klausimų, tačiau atsirado daugiau taikymo (tiesioginių išvadų darymo) ir sintezės (teksto pagrindinės minties išskyrimo, informacijos pritaikymo naujoje situacijoje) klausimų, ko ir trūko ankstesnio leidimo „Šaltinyje“. Taigi matome, kad nors „Naujajame Šaltinyje“, lyginant su „Šaltiniu“ vadoveliu, klausimų grožinio teksto suvokimui šiek tiek sumažėjo, tačiau jų pasiskirstymas mąstymo procesų lygiuose yra labiau proporcingsas, tik žinioms (aiškiai pateiktos informacijos radimui, atrinkimui) abejuose vadoveliuose pateikta daugiausiai klausimų.

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad „Naujajame Šaltinyje“ pateikta daugiau informacinių tekstu suvokimo klausimų lyginant su ankstesnio leidimo „Šaltiniu“. Tačiau dauguma nagrinėtų tekstu klausimų orientuota į žemesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymą – 62 klausimai (apie 76 %). I aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymą orientuotų klausimų dalis dar labiau sumažėjo iki 24 % („Šaltinyje“ ji sudarė apie 34 %) (žr. 14 pav.).



10 pav. Informacinių tekstu klausimų pasiskirstymas 3–4 klasų „Šaltinyje“ ir „Naujajame Šaltinyje“ pagal mąstymo procesus

Pastebėta, kad teksto informacijos vertinimui (įrodymų pateikimui, panašumų / skirtumų išskyrimui) skiriamas šiek tiek daugiau klausimų negu ankstesnio leidimo „Šaltinyje“. Kituose mąstymo procesų lygiuose klausimų sumažėjo. Matome, kad šiuose vadoveliuose labiausiai orientuojamas į žinias, t. y., aiškiai pateiktos informacijos radimą, atrinkimą. Anksčiau buvo minėta, kad „Naujajame Šaltinyje“ iš viso buvo nagrinėti aštuoni informacinių tekstai, kuriems suvokti buvo pateiktas 81 klausimas. Žinių lygio gebėjimus atitinkančių klausimų nagrinėtuose informaciniuose tekstuose iš viso buvo 49, tai reiškia, kad vienam informaciniam tekstui iš 10 teksto suvokimo klausimų vidutiniškai buvo pateikti 6 žinių (aiškiai pateiktos informacijos radimo) klausimai. Kituose mąstymo procesų lygiuose klausimų pasiskirstymas yra gana proporcingsas.

Išvados

Pradinio ugdymo lietuvių kalbos programų (Pradinio ugdymo bendroji lietuvių kalbos programa, 2008; Standartizuota lietuvių kalbos programa, 2012) turinyje numatyta ugdyti aukštesniuosius mąstymo gebėjimus. Tuo tarpu ketvirtų klasų mokinių tarptautiniu



ir nacionaliniai skaitymo gebėjimų tyrimai rodo, kad vaikai Lietuvoje vis prasčiau skaito ir suvokia grožinius ir informacinius tekstus. Smukimo tendencijos pastebimos ir mąstymo procesuose, ypatingai kai reikia vertinti, interpretuoti, integrnuoti teksto informaciją.

Šiuo tyrimu buvo siekta išsiaiškinti, ar 3–4 klasų lietuvių kalbos vadovėliuose pateikti grožinių ir informacinių tekstu suvokimo klausimai yra orientuoti į aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymą.

Ištirta, kad Marcelionienės E., Plentaitės V. „Šaltinio“ 3 ir 4 klasėms (2004, 2005) skirtuose vadovėliuose didžioji dalis nagrinėtų grožinių ir informacinių tekstu suvokimo klausimų orientuota į žemesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymą. Reikia pastebėti, kad apie 30 % visų pateiktų teksto suvokimo klausimų orientuota į aukštesnio lygio mąstymo gebėjimus (kaip ir nurodyta Standartizuotoje lietuvių kalbos programoje 4 klasei). Pateikiant grožinių ir informacinių tekstu suvokimo klausimus, atsižvelgta į visus Bloomo taksonomijos lygius.

Marcelionienės E., Plentaitės V. „Naujajojo Šaltinio“ 3 ir 4 klasėms (2011, 2013) skirtuose vadovėliuose išlaikyti panašios teksto suvokimo klausimų proporcijos pagal mąstymo procesus, kaip ir „Šaltinyje“, t. y., autorės nagrinėtuose tekstuose labiau orientuojasi į žemesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymą, pateikia daug klausimų, orientuotų į žemiausią, žinių lygi. Tačiau ir šiame vadovėlyje teksto suvokimo klausimai apima visus Bloomo taksonomijos lygius, o aukštesnio lygio klausimų dalis apima apie 30 % visų pateiktų klausimų.

Banytė J., Kuzavinienė Dž., Vyšniauskienė V. „Pupos“ vadovėliuose didžioji dalis nagrinėtų grožinių ir informacinių tekstu suvokimo klausimų orientuota į aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų ugdymą (net 65 %), tačiau pateikta nedaug žinių (aiškiai pateiktos informacijos radimo), taikymo (tiesioginių išvadų darymo, ryšių nustatymo) klausimų. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad be žemesnio lygio mąstymo gebėjimų nebus galima pakankamai gerai ugdyti aukštesnio lygio mąstymo gebėjimus. Taip pat „Pupos“ vadovėlio autorės pateikia perpus mažiau teksto suvokimo klausimų negu „Šaltinio“ vadovėlio autorės, dėl to galima daryti prielaidą, kad „Šaltinio“ ir „Naujajojo šaltinio“ vadovėliuose teksto suvokimo gebėjimų (taip pat ir aukštesnio lygio mąstymo gebėjimų) ugdymui yra skirta daugiau dėmesio ir laiko.

Literatūra

Banytė, J., Kuzavinienė, Dž., Vyšniauskienė, V. (2009). *Pupa. Lietuvių kalbos vadovėlis 3 klasei. I, II, III knyga*.

Banytė, J., Kuzavinienė, Dž., Vyšniauskienė, V. (2011). *Pupa. Lietuvių kalbos vadovėlis 4 klasei. I, II, III knyga*.

Carnine, D. W. (1997). *Direct instruction reading*. Prentice-Hall, Order Processing, PO Box 11071, Des Moines, IA 50336-1071.

Clarke, P. J., Truelove, E., Hulme, C., & Snowling, M. J. (2013). *Developing reading comprehension*. John Wiley & Sons.

Cornoldi, C., & Oakhill, J. V. (Eds.). (2013). *Reading comprehension difficulties: Processes and intervention*. Routledge.

Duke, N. K., & Pearson, P. D. (2002). Effective practices for developing reading comprehension. *What research has to say about reading instruction*, 3, 205–242.

Garner, R. (1987). *Metacognition and reading comprehension*. Ablex Publishing.

Jakavonytė-Staškuvienė, D. (2011). Teksto analizė–vienas iš IV klasės mokinį komunikavimo kompetencijos ugdymo būdų. *Žmogus ir žodis*, (1, Vol. 13), 33–42.

Kalesnikienė, D., Jakavonytė-Staškuvienė, D., & Plentaitė, V. (2004). Ketvirtaklasius berniukų ir mergaičių skaitymo skirtumai–viena iš lietuvių kalbos didaktikos problemų. *Pedagogika*, (74), 86–91.

Marcelionienė, E., Plentailė, V. (2004). *Šaltinis. Vadovėlis 3 klasei. I, II, III, IV knyga*.

Marcelionienė, E., Plentailė, V. (2011). *Naujasis šaltinis. Vadovėlis 3 klasei. I, II, III, IV knyga*.

McLaughlin, M. (2012). Reading comprehension: What every teacher needs to know. *The Reading Teacher*, 65 (7), 432–440.

Park, Jie Y. (2012). A different kind of reading instruction: Using visualizing to bridge reading comprehension and critical literacy. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 55 (7), 629–640.

Pearson, P. D., & Gallagher, M. C. (1983). The instruction of reading comprehension. *Contemporary Educational Psychology*, 8 (3), 317–344.

Petty, G. (2006). Šiuolaikinis mokymas. *Praktinis vadovas*. Vilnius: Tyto alba.

Plentaitė, V., Marcelionienė, E. (2013). *Naujasis šaltinis. Vadovėlis 4 klasei. I, II, III, IV knyga*.

Plentaitė, V., Marcelionienė, E. (2005) *Šaltinis. Vadovėlis 4 klasei. I, II, III, IV knyga*.

Pradinio ugdymo bendroji programa (2008). Prieiga per internetą: http://www.upc.smm.lt/suzinokime/bp/failai/pradinio_u_2008-09-29.pdf [Žiūrėta: 2014-06-30].

Salienė, V. (2010). Negrožinio teksto supratimo mokymas pagrindinėje mokykloje: kaip įgyvendinti programos reikalavimus ugdymo procese? *Žmogus ir žodis*, 12 (1), 150–157.

Standartizuota lietuvių kalbos programa 4 klasei (2012). Prieiga per internetą: http://www.egzaminai.lt/failai/3459_Standartizavimo_proceduru_aprasas.Standartizuotos_programos_ir_testai_4_klasei.pdf [Žiūrėta: 2014-07-20].

Stankevičienė, R., Ramaneckienė, I. (2006). Skaitymo gebėjimų ir poreikių tyrimai Lietuvoje 1998–2005 metais. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1 (8), 76–83.

Sternberg, R. J., Grigorenko, E. L. (2007). *Teaching for successful intelligence: To increase student learning and achievement*. Corwin Press.

Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1996). Investing in creativity. *American Psychologist*, 51 (7), 677.

Tarptautinis skaitymo gebėjimų tyrimas PIRLS 2011 Ataskaita, 4 klasė. (2012). Nacionalinis egzaminų centras. Prieiga per internetą: http://www.nec.lt/failai/3969_PIRLS2011_ATASKAITA.pdf [Žiūrėta: 2014-06-27].

Thomas, A., Thorne, G. (2009). How to increase higher order thinking. *Metarie, LA: Center for Development and*.



Summary

HIGHER-LEVEL THINKING SKILLS DEVELOPMENT BY READING LITERARY AND INFORMATIONAL TEXTS IN LITHUANIAN LANGUAGE TEXTBOOKS IN 3-4 GRADES

Nadia Venskuvienė

Lithuanian University of Educational Sciences, Lithuania

Reading and reading comprehension is necessary for almost every area of life. Therefore, it is important to start develop reading comprehension skills already in primary school.

According to the international (PIRLS, 2001, 2006, 2011) and the national (2005, 2007, 2012) student achievement is observed that some 4 grade students literary and informational texts comprehension skills are deteriorating. Particular attention should be given to higher-order thinking skills development, i.e. textual information interpretation, integration, evaluation, because the results of these skills significantly descended over the past five years.

Study of two alternative Lithuanian language textbooks for 3–4 grades helped to identify that given comprehension tasks develops student's lower and higher-order thinking skills but some differences noticed as well. One textbook contains questions and tasks oriented to the lower level of thinking, i.e., the knowledge, understanding and the application of skills. In another textbook there are more questions and tasks that focus on higher-level thinking, i.e. analysis, synthesis and evaluation skills. Either in researched textbooks differ the number of questions and tasks for understanding literary and informational texts.

This article presents results of the study, which revealed a higher-level thinking skills development by reading literary and informational texts in alternative Lithuanian language textbooks for 3–4 grades.

Key words: *higher-level thinking skills, reading comprehension, textbooks.*

Received 22 July 2014; accepted 20 December 2014



Nadia Venskuvienė

PhD. Student, Lithuanian University of Educational Sciences, Department of Fundamentals of Education, 39 Studentų Street, LT-08106 Vilnius, Lithuania.

E-mail: nadia.venskuviene@leu.lt